

La col·lecció de referència a la Biblioteca de Catalunya

Lourdes MARTÍN GONZÀLEZ, Marta RIERA SAGRERA

RESUM: *L'aparició de les noves tecnologies ha fet replantejar la política de formació de la col·lecció de referència a les biblioteques. Els nous suports electrònics i Internet han fet davallar l'adquisició d'obres en paper i l'espai necessari per a acollir-les. Des dels seus inicis, la Biblioteca de Catalunya es preocupa pel que Rubió anomena la biblioteca de mà. Els criteris de selecció són rigorosos i científics, i representen una democratització del que ha d'estar a l'abast del públic. Durant el franquisme, les obres de referència creixen considerablement. Com que és un referent per al món universitari, incorpora col·leccions úniques a Catalunya. Amb la Llei de biblioteques i la definició com a biblioteca nacional es fa una remodelació de la secció i s'estableixen uns criteris per a la tria de la col·lecció. Tot això coincideix amb el sorgiment de les noves tecnologies i amb un canvi notable de públics i dels seus interessos. L'article fa una anàlisi històrica del que ha estat, a la Biblioteca de Catalunya, la biblioteca de mà fins als nostres dies i reflexiona sobre el que ha de constituir la nova col·lecció de referència (física i virtual), alhora que intenta establir criteris científics per a la seva selecció.*

MOTS CLAU: secció de referència, serveis d'informació, Biblioteca de Catalunya, desenvolupament de la col·lecció, obres de consulta.

INTRODUCCIÓ

Intentar escriure sobre una temàtica que ja presenta dificultats a l'hora d'anomenar-la i definir-la és una tasca difícil. El terme de *biblioteca de mà* va ser el primer a ser emprat a Catalunya per a definir aquest concepte, però no va fer gaire fortuna. Actualment, s'utilitza el manlleu *referència*, però això ens du al següent gran interrogant: què considerarem *biblioteca de mà*? Si hi donem aquest nom –*referència*–, sembla que només ens referim a una tipologia molt concreta

Lourdes Martín. <lmartin@bnc.es>

Marta Riera. <mriera@bnc.es>

Biblioteca de Catalunya. Servei d'Accés i Obtenció de Documents

Article rebut l'octubre de 2006; revisat el gener de 2007.

de documents: què passa amb les obres que estan a l'abast del públic, però que no són pròpiament de referència o de consulta? Queden incloses en aquest terme? Aquest fet és especialment rellevant els últims temps, ja que la realitat virtual i els nous públics han fet replantejar els criteris per a decidir què hem de posar a les sales. Als diccionaris, enciclopèdies, manuals, es s'han afegit altres documents que la tradició no considerava precisament de consulta.

En el present article, però, i a falta d'un terme definitiu, hem utilitzat la paraula *referència* i totes les seves derivacions (*obres de referència, col·lecció de referència, aparat de referència*) per anomenar tot allò que està a l'abast —«a mà»— dels usuaris, siguin o no obres de referència. O sigui, obres de lliure accés.

Veurem, a la part d'història, quines eren les obres que havien d'estar a disposició del lector l'any 1914; gairebé cent anys més tard, ens hem de fer la mateixa pregunta: què volem i què podem tenir a la *biblioteca de mà* de la Biblioteca de Catalunya? Tal vegada, haurem de tancar el cercle i hi haurem de col·locar aquelles «obres on aprendrà alguna cosa o que li aixecaran l'esperit».¹

1 HISTÒRIA, O, EL QUE HA ESTAT LA BIBLIOTECA DE MÀ

1.1 De 1914 a 1940: la *biblioteca de mà*

Si estudiem els inicis de la col·lecció de referència de la Biblioteca de Catalunya, trobem dues idees cabdals: en primer lloc, la constatació de la importància que s'hi atorga i, en segon lloc, l'evidència que darrere de la seva formació hi ha tota una filosofia:

«Lo primer que urgia fer en aquest sentit, era dotar la Biblioteca dels llibres de consulta més immediata, de les obres clàssiques, de les col·leccions fonamentals, per a formar amb elles allò que, usant una frase [sic] alemanya podríem nomenar *biblioteca de mà*.»²

El punt 3 dels reglaments ja està dedicat a la *biblioteca de mà*:

Reglament 3. «Els llibres de la *biblioteca de mà*, instal·lats en els armaris de la sala de lectura estan tots a disposició del públic, qui podrà utilitzar-los sense cap altre formalitat, quedant el mateix llegidor encarregat de tornar-los al lloc corresponent o entregar-los a un dels bibliotecaris tant aviat com se n'hagi servit. Un

1. Institut d'Estudis Catalans, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 2 (maig-agost 1914), p. 44.

2. *Ibid.*, núm. 1 (gener-abril 1914), p. 10.

catàleg alfabètic i un altre de materias [sic], especials dels llibres instal·lats a la sala de lectura, es trobaràn a la disposició dels lectors.»³

És a dir, abans de decidir què ha de constituir els fons de la biblioteca, els fundadors volen formar la col·lecció de lliure accés. El simple fet de voler establir-la ja va ser tota una revolució, ja que era la primera biblioteca de tot Espanya que instaurava el sistema d'*open shelves* (prestatges oberts). I, per a establir aquest sistema, una filosofia molt propera als canons de la Mancomunitat: la innegable certesa que aquesta especial disposició dels llibres farà que els llegidors aprenguin a decidir. Davant de les crítiques dels qui pensaven que un sistema així seria perjudicial per als llibres, els nostres fundadors creuen el contrari: «a major llibertat, major respecte al llibre».⁴ I quasi podríem concloure: a major llibertat del llibre, més persones lliures. Democràtizació de la cultura i de la societat mancomunades; encara que no deixava de ser un servei adreçat a un cercle molt erudit.

Però, quins llibres han de col·locar-se a les prestatgeries obertes? Ja a la ressenya de la formació de la biblioteca havíem trobat l'enumeració d'aquestes obres: els llibres de consulta més immediata, les obres clàssiques, les col·leccions fonamentals. No només l'havia de formar el que avui en dia considerariem obres de referència, sinó tot allò que un estudiós havia de tenir a l'abast per desenvolupar la seva feina. Com a exemple d'aquesta teoria, direm que la biblioteca de mossèn Cinto havia estat de lliure accés quan va entrar a la biblioteca, ja que es devia considerar bàsica, «de primera mà» per als investigadors de l'època. A la lectura de la sessió inaugural, els fundadors concreten més i queda clar el gran rigor científic que hi ha per a la tria:

«Cada membre de l'Institut d'Estudis ha triat els llibres més moderns i més indispensables dintre de la seva especial competència, i podem dir amb orgull que aquell que hi acudeixi no trobarà aquí sinó obres on aprendrà alguna cosa o que li aixecarà l'esperit.»⁵

I encara una altra recomanació, d'una modernitat molt actual: els llibres han de ser en diverses llengües. Els especialistes han triat allò que els ha semblat fonamental, sense tenir en compte la llengua en què estan escrits. Fins i tot, s'atreveixen a afirmar que en català i en castellà existeixen poques obres d'aquestes característiques, per la qual cosa la col·lecció ha de ser poliglota.

3. *Ibid.*, núm. 1 (gener-abril 1914), p. 16.

4. *Ibid.*, núm. 2 (maig-agost 1914), p. 43.

5. *Ibid.*, núm. 2 (maig-agost 1914), p. 44.

L'any 1915, hi ha 7.000 volums de lliure disposició a la Biblioteca de Catalunya. Se sap que aquests volums no són ni han de ser definitius, cosa que posa en evidència que també des de molt al començament hi ha la recomanació de revisar i actualitzar el que hi ha a sala; això no succeeix, però, amb la col·lecció que es guarda al magatzem. Els llibres de lliure accés són els més consultats. Paradoxalment, la impossibilitat d'obtenir dades de la seva consulta és l'únic inconvenient que es veu en aquest sistema.

1.2 De 1940 a 1980: la Biblioteca Central

A partir de 1940, la filosofia de la Biblioteca de Catalunya canvia. Per raons òbvies, no insisteix tant en el tema de la identitat catalana, però sí en el de formar una gran biblioteca d'àmbit universal. Hem de recordar que també feia les funcions de biblioteca universitària, per la qual cosa havia de cobrir totes les branques del coneixement.

L'any 1951, a la revista *Biblioteconomia*,⁶ Mercè Farré parla de «La cuestión de las salas de lectura especializadas en las grandes bibliotecas». Encara que aquesta bibliotecària de llavors anomenada Biblioteca Central no parli de la seva biblioteca, sí que crida l'atenció el model que ella considera que s'ha de seguir: el de les grans biblioteques especialitzades d'arreu del món, tipologia que conformen des de biblioteques públiques (New York Public Library) fins a nacionals (Library of Congress, de Washington).

També queda clar que les sales especialitzades han d'estar separades de les de consulta general. A la Biblioteca Central es van arribar a obrir fins a cinc sales de consulta: general, ciències, humanitats, revistes i reserva. Farré dóna una sèrie de recomanacions perquè l'eficàcia de les sales sigui alta, idees que curiosament no són gaire diferents de les que trobem a la bibliografia actual:

- revistes i diccionaris com a base del fons,
- servei de *bibliofilm* (és a dir, sistema de reproducció),
- selecció de llibres,
- servei bibliogràfic, i
- col·laboració entre biblioteques.

6. Mercedes Farré, «La cuestión de las salas de lectura especializadas en las grandes bibliotecas», *Biblioteconomia: boletín de la Escuela de Bibliotecarias de Barcelona*, núm. 29-30, año VIII (1951), p. 90-92.

Hem d'esperar cinc anys perquè, a la mateixa revista, Mª Dolores Carré publicui un altre article, aquest sí dedicat específicament a la Biblioteca Central.⁷ A banda de consells generals sobre l'ús de la biblioteca, Carré posa l'èmfasi en un aspecte bàsic de les sales de referència: el dels catàlegs de la mateixa biblioteca. I és que, evidentment, aquests són, potser, la primera i més important eina de referència a qualsevol biblioteca gran. L'article explica com utilitzar-los i la informació utilíssima que podem trobar-hi sobre els documents. En una biblioteca on la majoria de llibres s'han de demanar a magatzem mitjançant butlleta, aquestes dades secundàries estalvien feina i temps a investigadors i treballadors. Carré acaba l'article amb la relació de les obres més importants de la *biblioteca de mà*, que consta de 6.237 volums. Algunes d'aquestes obres encara es troben a les sales de la Biblioteca de Catalunya i ja hi eren des dels temps fundacionals, com, per exemple, els *Monumenta Germaniae historica*.

1.3 De 1981 a 1995: la remodelació

Amb la *Llei de biblioteques*, la Biblioteca Central recupera el paper de nacional, fet que incidirà en la seva política de referència. Ara, el que interessa és formar un fons de referència propi d'una biblioteca nacional. D'aquest temps són la compra dels grans catàlegs de biblioteques nacionals del món.

«Aquest any la consignació inicial per comprar llibres (13.000.000 de pts) va poder ser augmentada, gràcies a un procés de transferències internes de l'Àrea de Cultura en 4.000.000 més. Aquest augment i l'estalvi dels llibres editats a Catalunya, va permetre de posar les bases per a una política d'adquisicions que contemplés les necessitats de les seccions de reserva i preveïés la compra de les grans bibliografies internacionals, retrospectives i corrents, que la BC no posseeix».⁸

De la mateixa època, és un informe molt interessant sobre la planificació d'adquisicions.⁹ El 1988, el pressupost per a llibres és de 40.400.000 ptes. Un 2 % es dedicarà a diccionaris i enciclopèdies d'àmbit científic, literari i artístic universal en les principals llengües del món. I un 3 %, als repertoris bibliogràfics internacionals, com són els catàlegs de les grans biblioteques i les bibliografies nacionals. En aquest grup, s'incorporen també els catàlegs de

7. M.ª Dolores Carré, «La Sala general de lectura de la Biblioteca Central», *Biblioteconomia: boletín de la Escuela de Bibliotecarias de Barcelona*, núm. 43, año XIII (1956), p. 89-95.

8. Biblioteca de Catalunya, *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, núm. 10 (1982-1984), p. 313.

9. M. Jorba, *Planificació d'adquisicions* [sense publicar] (Biblioteca de Catalunya, 1988), p. 4.

manuscrits, inventaris d'arxius i repertoris d'incunables, de miniatures, etc. d'altres biblioteques, en els quals s'hi poden descobrir manuscrits catalans de llengua o d'origen. Aquest tipus d'obra de referència és el que ha de nodrir la sala de reserva.

L'informe acaba amb la definició del grup que ha d'encarregar-se de l'adquisició de les obres. A part del personal encarregat en les adquisicions i dels conservadors de la biblioteca, apareixen un altre cop els membres de l'Institut, que, amb la seva Comissió Consultiva Científica assessoraran per «a tenir al corrent el contingut de la nostra biblioteca nacional». Recordem que aquesta tasca ja era reconeguda als reglaments de 1914.

El 1993, apareix una nova llei de biblioteques i la *Llei de patrimoni català*, que estableix que «la Biblioteca de Catalunya és la biblioteca nacional amb la missió de recollir, conservar i difondre la producció bibliogràfica catalana; vetllar per la conservació i la difusió del patrimoni bibliogràfic, i mantenir la condició de centre de consulta i recerca científica de caràcter universal».¹⁰

El 1995, es publica el *Decret 300/1995 d'organització de la Biblioteca de Catalunya*, en l'article 12 del qual s'especifiquen la creació i funcions de la Secció de Referència. Des d'aleshores, es reforma el dipòsit i també s'unifiquen les cinc sales de consulta en dues: la general i la de reserva. Això implica, també, una remodelació de les obres de referència, ja que s'han d'anar intercalant. Se segueix la CDU a les dues sales. Aquest moment de canvis importants no deixa temps per a fer una anàlisi en profunditat dels seus continguts.

1.4 De 1995 a 2006: l'impacte de les noves tecnologies

L'últim decenni en la història de la col·lecció de referència a la Biblioteca de Catalunya es caracteritza per l'explosió de les noves tecnologies en el nostre àmbit. El 1991, comença la informatització del catàleg i, el 1995, es traspasa a VTLS. Aquest any, es comencen a comprar les primeres obres en CD-ROM. I tampoc hem d'oblidar la posterior arribada d'Internet. Moltes de les obres que inicialment es van comprar en CD-ROM ja tenen subscripció en línia i, en conseqüència, el CD-ROM també s'està deixant d'utilitzar.

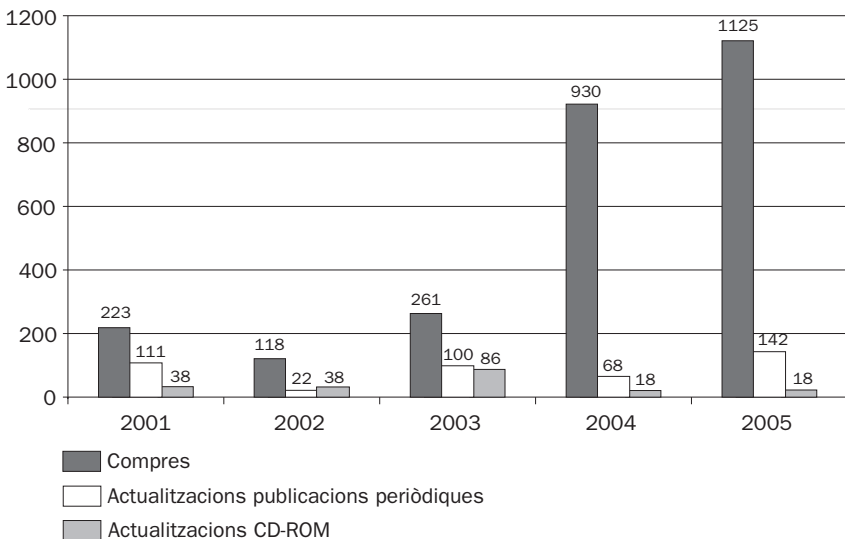
Aquesta revolució electrònica ve acompanyada, sobretot a partir de l'any 2000, d'una revisió a fons de la col·lecció. Ja havíem dit que fins ara no s'havia fet i que, durant els primers anys d'aquest període, el pressupost s'havia

10. Catalunya, «Llei 4/1993, de 18 de març, del sistema bibliotecari de Catalunya», *Diari oficial de la Generalitat de Catalunya*, núm. 1727 (29 març 1993), p. [2217].

dedicat a les obres de rehabilitació de l'edifici. Ha arribat, doncs, el moment de revisar i establir criteris per a decidir quines obres s'han de mantenir a sala i quines han de ser les noves incorporacions. Aquesta determinació ve acompanyada d'alguns fets significatius. Per exemple, l'any 2000, s'incorporen als fons de la Biblioteca de Catalunya la Fonoteca de la Generalitat i la Biblioteca Bergnes de las Casas. L'any 2004 és particularment complicat. La direcció decideix tancar una sala de la biblioteca per fer l'exposició dedicada a Dalí. Com que cal alliberar 500 metres lineals –una tercera part de tot l'espai de lliure accés–, totes les obres de sala es revisen i moltes s'han de baixar al magatzem: les obsoletes, les que ja es troben en línia o les que es consideren poc adients per a una secció de referència.

L'any 2005, prossegueix la revisió, ja que la Sala de Llevant continua tancada per a l'exposició del Quixot. Es constata, per exemple, que un 70-80 % de les obres de dret es pot consultar en línia, per la qual cosa s'alliberen metres de prestatgeria. Un exemple actual d'aquesta qüestió és el del *Diari oficial de la Generalitat de Catalunya*, que a partir de 2007 només té edició electrònica. Quin sentit té llavors mantenir a sala l'edició en paper? L'any 2006, es torna a recuperar la Sala de Llevant i es destinen recursos extraordinaris a les adquisicions.

En el gràfic adjunt, s'aprecia l'evolució de les partides entre els anys 2001 i 2005. Crida l'atenció la pujada molt considerable de les adquisicions els dos últims anys i la baixada en les actualitzacions de CD-ROM, pel fet que la majoria de subscripcions es fan en línia i consorciades a través de la *Biblioteca digital* del CBUC.

A dia d'avui, la cerca bibliogràfica en línia en bases de dades referencials o de text complet ha esdevingut una part fonamental en els serveis de referència. És necessari, doncs, replantejar la política de referència de la casa.

2 TEORIA, O, EL QUE HA DE SER LA BIBLIOTECA DE MÀ

Després d'un breu repàs de l'evolució de la col·lecció de referència de la Biblioteca de Catalunya, hem considerat bàsic fer un cop d'ull als manuals teòrics sobre l'assumpte general i estudiar què es fa, a grans trets, en altres biblioteques nacionals.

2.1 Col·lecció de referència: definició i evolució del terme

Observem les següents definicions del terme:

- *reference collection*: «colección de referencia; colección de consulta. Colección de material y libros de consulta en una biblioteca que sirve para facilitar información fiable o para identificar fuentes. Se mantiene por su utilidad en dar un servicio de información y no suele estar permitida su circulación».¹¹
- *reference material*: «sources of information (databases, abstracts, journals, books, etc.) which are used for answering enquiries in a library».¹²
- *reference collection*: «is a distinct set of print and electronic resources selected and acquired by reference librarians and made available within a recognizable space to local user communities».¹³

Si comparem aquestes definicions, es fa evident l'evolució terminològica. Ara es parla de recursos impresos i electrònics, mentre que abans es parlava de llibres. El suport imprès fa temps que ha perdut l'hegemonia, conviu i sovint és substituït per altres formats, però seria agosarat parlar de la seva des-

11. Heartsill Young, *Glosario ALA de bibliotecología y ciencias de la información* (Madrid: Díaz de Santos, 1988), p. 286.

12. *Harrod's librarians' glossary and reference book: a directory of over 9600 terms, organizations, projects, and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management*, 9th ed., compiled by Ray Prytherch (Hants [etc.]: Gower, 2000), p. 618.

13. Richard E. Bopp; Linda C. Smith (eds.), *Reference and information services: an introduction*, 3rd ed. (Englewood: Libraries Unlimited, 2001), p. 120.

aparició en un moment en què l'analfabetisme tecnològic encara és força alt i queden moltes comunitats sense possibilitats de connexió.

Mentrestant, al primer món, volem trobar la informació d'una manera cada cop més ràpida i tendim a buscar-la sistemàticament a la xarxa. Hem d'admetre que l'usuari fa les seves cerques a Google o altres cercadors de manera senzilla i còmoda, i, per tant, li hem de facilitar l'accés a la informació d'una manera també senzilla i còmoda, però acurada. Tenim la responsabilitat i la urgència d'oferir als nostres usuaris l'aparat de referència òptim –amb totes les característiques que això implica–, començant pel propi web de la biblioteca. El web ha de ser capaç de donar una resposta ràpida i adequada a la necessitat de consulta de l'usuari remot. Ha de ser clar i visualment amable, i s'ha d'avançar a les demandes més freqüents. El que també hauríem de tenir molt present és que, per a oferir i difondre la informació de què disposem, cal una bona accessibilitat als propis fons, i el primer pas comença pel catàleg de la biblioteca. És molt important que aquesta eina de referència bàsica que és el catàleg en línia d'una biblioteca inclogui tots els fons existents a la biblioteca, tingui un *opac* coherent i fàcil de consultar i que els punts d'accés no siguin escassos i estiguin unificats segons uns criteris d'autoritat. Aquesta és la carta de presentació més eficaç.

2.2 Avaluació de la col·lecció de referència a les biblioteques nacionals

Hi ha tres informes de la Unesco sobre les funcions de les biblioteques nacionals. D'aquestes, ens interessa destacar les que incideixen directament en la qüestió que estem tractant. Al primer informe, de 1987, Sylvestre enumera, entre d'altres, la funció de la biblioteca nacional d'actuar com a centre d'informació bibliogràfica i de compilar catàlegs col·lectius. El 1989, Line parla de la funció de proporcionar l'accés a la informació, on inclou la informació primària, la informació processada i la preparació de guies d'informació. Finalment, al 1991, Cornish subratlla la funció de proporcionar un servei de referència nacional. És significatiu que afegeixi que aquest servei suposa una de les funcions menys comunes i realitzada per molt poques biblioteques nacionals.

Abans d'entrar a avaluar la col·lecció de referència, hem observat la necessitat i la conveniència de planificar una política de desenvolupament de la col·lecció general de la biblioteca i, sobretot, de preparar-ne un document escrit. El 2001, l'IFLA va elaborar una guia per a les biblioteques i els bibliotecaris que, per primer cop, s'havien d'encarregar de la tasca de definir una política de desenvolupament de les col·leccions:

«Los motivos principales para contar con una política escrita de desarrollo de las colecciones pueden agruparse en cuatro grandes apartados:

- 1) selección: servir de orientación al personal a la hora de seleccionar o desechar recursos tanto impresos como electrónicos para la colección [...] garantizar la continuidad y la coherencia de la colección y la revisión [...] reducir la necesidad de que los encargados de la selección planteen dudas recurrentes, y ayuda a la formación de nuevo personal
- 2) planificación: proporciona una base sólida para la planificación futura y ayuda a determinar prioridades
- 3) relaciones con el público: lo ideal es que la elaboración del documento cuente con la participación activa tanto de los usuarios como de los administradores. [...] Al remitirse al documento oficial, el personal de la biblioteca puede desviar las críticas o la censura
- 4) contexto general: una política escrita de desarrollo de las colecciones puede servir de base para una cooperación más amplia y un mayor intercambio de recursos.»¹⁴

Per a l'avaluació de col·leccions en general, cal subratllar la importància i la utilitat del programa *Conspectus*, un programa de base de dades dissenyat especialment amb aquest objectiu. En les directrius que acabem d'esmentar, l'IFLA es va basar en aquest programa. El va desenvolupar, el 1982, el Research Libraries Group (RLG):

«la base de datos *Conspectus* define, siguiendo una codificación simple, disciplina por disciplina, el nivel de las colecciones que poseen las bibliotecas del grupo y de las adquisiciones en curso, y por lo tanto los aspectos débilmente cubiertos».¹⁵

Trobem molts exemples de biblioteques nacionals que han elaborat un document consultable al seu lloc web sobre la política de desenvolupament de les seves col·leccions. La majoria incideix en la creixent presència dels formats electrònics i, fins i tot, en la substitució del format imprès, si existeix l'alternativa digital. La British Library, per exemple, ofereix l'accés directe, via Internet, de la versió digitalitzada d'aquelles obres de referència que es troben a les sales de lectura només disponibles en format paper.

14. IFLA. Sección de Adquisiciones y Desarrollo de las Colecciones, *Directrices para una política de desarrollo de las colecciones sobre la base del modelo Conspectus* [en línia]. <<http://www.ifla.org/VII/s14/nd1/gcdp-s.pdf>> [Consulta: 23 juny 2006].

15. Concha Lois Cabello, «El papel de la Biblioteca Nacional en la investigación», *Arbor*, vol. 157, núm. 617-618 (1997), p. 97.

Al web de la Library of Congress es pot consultar el document *Collection development and policies*, que està constantment en procés de revisió. Pel que fa a la col·lecció de referència general, aquesta biblioteca disposa d'uns 70.000 volums de lliure accés a la Main Reading Room Reference. Així mateix, al web de la National Library of Australia es pot consultar el document *Collection development policy*, de desembre del 2005. Especifica que no hi ha gaire canvis en la revisió de la política de desenvolupament de la col·lecció, però sí el compromís de facilitar l'accés a la informació en format electrònic en lloc d'imprès.

La National Library of New Zealand també ha publicat al seu web una *Collections policy* que es revisa anualment. Ens crida l'atenció, en la classificació que fa dels seus usuaris, la inclusió del tipus *reference users*, així com l'afirmació que, per a ells, les fonts d'informació electrònica són considerades formats, i que això no fa canviar els criteris d'avaluació de la col·lecció.

Comentarem amb més detall l'evolució de les col·leccions de referència de dues de les biblioteques més properes a nosaltres: la Biblioteca Nacional espanyola i la Bibliothèque nationale de France. El fons de la Biblioteca Nacional consta, bàsicament, a part de les obres de referència general, de bibliografies generals i especialitzades, bases de dades en CD-ROM, catàlegs de biblioteques espanyoles i estrangeres:

«Paralelamente, la política de adquisiciones de la Biblioteca Nacional ha puesto especial énfasis en la compra de obras de referencia extranjera, incrementándose notablemente el fondo desde 1978, fecha en que se agrupan la mayor parte de las bibliografías de la Nacional, formando la Sección de Bibliografía que, en 1986, se convertirá en el actual Servicio de Información Bibliográfica. El Servicio de información bibliográfica reúne más de 15.000 libros, folletos y publicaciones periódicas de carácter bibliográfico, y desde 1978 los pone a disposición de los usuarios, en libre acceso y ordenados sistemáticamente para facilitar la consulta por materias. Además cuenta con una valiosa colección de bibliografías y catálogos de bibliotecas en microficha y en disco óptico (CD-ROM).

Esta colección se complementa con las obras de referencia general (diccionarios, enciclopedias, colecciones de clásicos e introducciones a diversas materias) situada en las salas de lectura, también de libre acceso y con las obras de consulta especializadas que se encuentran en las salas de Manuscritos e Impresos Reservados, Bellas Artes y Música.»¹⁶

Al seu web, es pot consultar el pla estratègic 2006-2008, en el qual destaca la intenció d'anàlisi i planificació de les col·leccions de la biblioteca, així

16. Biblioteca Nacional de España, *Bibliografía* [en línia]. <<http://www.bne.es/esp/colecciones/bibliografia.htm>> [Consulta: 23 juny 2006].

com la necessitat de desenvolupar un programa de gestió de la col·lecció que defineixi la política d'adquisicions i el tractament dels fons adquirits.

La Bibliothèque nationale de France disposa d'un gran espai de lliure accés general, repartit en diverses sales que ofereixen als usuaris al voltant de 575.000 volums. La llengua predominant de les obres és el francès, però gairebé un terç del fons es troba en anglès.

«Elles présentent un vaste choix de dictionnaires et d'encyclopédies françaises et étrangères, de biographies (dictionnaires, index, coupures de presse...), de catalogues imprimés de bibliothèques, de répertoires de documents par catégorie (manuscrits, périodiques, thèses...), par époque ou par aire géographique, ainsi qu'un certain nombre de bibliographies spécialisées susceptibles de répondre à des recherches ponctuelles, de permettre la première approche bibliographique d'une question, d'élaborer des bibliographies sur des sujets généraux ou dans des domaines qui se situent à la croisée de plusieurs disciplines. Il offre, enfin, un accès, aux périodiques électroniques et aux cédéroms et bases de données auxquels la bibliothèque est abonnée.»¹⁷

2.3 Selecció, adquisició, manteniment i revisió

L'allau de nous títols, l'aparició de nous formats i la limitació evident dels pressupostos fan imperatiu l'establiment d'uns criteris de selecció abans de l'adquisició de la col·lecció. A part de les clàssiques premisses d'objectivitat, de precisió, de tractament, de qualitat, d'autoritat, de presentació, de finalitat, etc. —criteris que es poden aplicar a les fonts electròniques— hem de valorar altres aspectes.

Ens hem de plantejar com ordenarem la col·lecció. Podem optar per la clàssica distribució per tipologies:

- 1) Obres que donen informació directament: enciclopèdies, diccionaris, atlas, directoris, almanacs, anuaris, manuals, etc.
- 2) Obres que ens adrecen a altres fonts: catàlegs, bibliografies, índexs, etc.

I, aleshores, què fem amb els suports alternatius? Hem de pensar en un espai diferenciat on es dugui a terme la consulta dels formats que necessiten

17. Bibliothèque nationale de France, *Le Département de recherche bibliographique* [en línia]. <<http://www.bnf.fr/pages/zNavigat/frame/collections.htm>> [Consulta: 27 setembre 2006].

un equip, és a dir, la sala de màquines. Per als nous formats, cal avançar-se, estar al dia de les novetats, examinar-les i tenir en compte que entre l'examen i l'entrada de l'eina en pot haver-ne sortit una nova versió.

Cal considerar-ne el cost en funció del valor i de l'ús. És clar que una de les condicions que cal tenir en compte a l'hora d'adquirir una obra és el seu ús potencial. Caldria fer estadístiques d'ús, tant del material imprès com de l'electrònic. Surt més cara una obra barata que no s'usa, que no pas una obra caríssima que es consulta diàriament.

A més de la freqüència d'ús, també cal mesurar-ne la usabilitat, la facilitat i comoditat de consulta. En les fonts electròniques, sobretot, cal avaluar, a més del contingut, la interfície, els punts d'accés i l'estructura de cerca. El temps i l'energia que podem invertir a formar l'usuari és un factor clau: no hem de permetre la frustració de l'usuari davant les tecnologies i hem de facilitar el maneig dels diversos sistemes de cerca. El mateix usuari final pot aportar dades que ens ajudin a decidir les noves adquisicions.

Quant al manteniment, la rapidesa de l'actualització de les fonts electròniques és fonamental. Al web, per exemple, la data de la darrera actualització és un indicador de qualitat. En el cas de l'eina impresa, hem de tenir en compte l'espai de què disposem i el creixement que comportarà la seva actualització.

En relació amb els suports, cal considerar els formats: si interessa més un suport o un altre o, de vegades, si és útil tenir la mateixa obra en formats alternatius. El suport imprès és d'ús ràpid, fàcil i d'accés directe per a l'usuari; té un cost previsible, però ocupa molt d'espai. Les microformes ocupen poc espai, alhora que són una bona manera de preservar el material original, però cal un equip, i això vol dir un cost, un espai i haver d'ajudar l'usuari. Els CD-ROM ocupen poc espai, poden emmagatzemar molta informació, so i imatge, però són cars, lents de cerca i també necessiten un equip i unes habilitats per part de l'usuari. Les bases de dades en línia poden contenir també molta informació, però, de vegades, la complexitat de cerca en fa incòmode l'ús, a part que tenen un cost imprevisible.

Pel que fa a la cooperació, la tendència de la majoria de biblioteques nacionals apunta cap a la coordinació i cooperació amb altres biblioteques (universitàries, acadèmiques, d'investigació) per tal d'estalviar esforços i abaratir costos a l'hora de fer subscripcions en línia. D'aquí la utilitat de formar part d'un consorci. En el nostre cas, la Biblioteca de Catalunya forma part del Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya (CBUC) des de 1996. Als estatuts del CBUC podem llegir:

«Art.1 cap. 1: d) Promoure plans de cooperació, serveis bibliotecaris conjunts, l'adquisició compartida de recursos i la connexió a xarxes nacionals i internacionals en un sector on això és especialment necessari i factible.»

Pel que fa a la revisió, hem de ser sistemàtics en la freqüència, tenint en compte la retirada d'obsolets i obres en mal estat, la substitució d'edicions velles per noves, i la necessitat d'espai. Una part de la col·lecció ocupa un espai a les prestatgeries, però la resta, no. L'accés a la informació virtual no ocupa espai físic. El que sí cal no oblidar i té un cost afegit és la compra i, sobretot, el manteniment dels equips (lectors de microformes, PC per als lectors de CD-ROM, actualització constant, connexió a la xarxa, subscripció a les bases de dades, instal·lació de programaris concrets, etc.), que també ocupen un espai físic, evidentment.

3 PRÀCTICA, O, COM ÉS LA BIBLIOTECA DE MÀ

Explicarem ara les línies que regeixen la política de desenvolupament de la col·lecció de referència de la Biblioteca de Catalunya nostra actuació i de quina manera s'està duent a terme.

3.1 Pautes

Al *Manual de procediments* del Servei d'Accés i Obtenció de Documents¹⁸ llegim com es fa la selecció del fons i quins criteris se segueixen a l'hora d'escollir-ne les obres:

- «Forma de tractament de la matèria (molt específic o molt general).
- Autoria de l'obra (autor reconegut, editorial coneguda...).
- Presentació de l'obra (índex, sumaris, informació molt exhaustiva i ben tractada...).
- Format (obra extensa, amb il·lustracions, plànols, etc.).
- Única obra existent sobre un tema.
- En informació electrònica cal valorar a part de l'autoria i el contingut, la usabilitat i maneig de la base de dades».

18. Biblioteca de Catalunya, *Manual de procediments del SAIOD*. Per Núria Altarriba. (2006), [p. 59].

La selecció del material es fa a partir de catàlegs editorials, cerques a bases de dades, visites a llibreries i la propaganda que es va rebent d'editorials i llibreters. També hi ha obres que es reben per subscripció: totes les que publica Enciclopèdia Catalana i algunes publicacions periòdiques (*BOE*, *BOPB*, *Incunabula*).

El *Manual* també apunta que «hi ha poques obres en paper de tipus enciclopèdic que puguin resoldre les consultes sobre matèries concretes». I que estem sotmesos al pressupost a l'hora de decidir les subscripcions electròniques.

Bàsicament, la Biblioteca de Catalunya vol cobrir l'àmbit de les humanitats i vol ser fiable quant a obres de referència de la cultura catalana, encara que no sempre hi ha al mercat productes sobre això.

3.2 Canvis i darreres tendències a la Biblioteca de Catalunya: dels *open shelves* a l'*open access*

Ja hem dit que una de les sales de la Biblioteca havia sofert un tancament els últims dos anys i que això havia comportat una sèrie d'accions en les obres de lliure accés. Primer, la necessitat de reduir-les, i, després, en tornar a recuperar la sala gairebé dos anys més tard, reestructurar i realimentar l'aparat de referència. Per tot això, els últims anys han estat especialment intensos en l'estudi de les obres de lliure accés: de les que ja teníem, però també de les que podíem tenir. Així mateix, hem de tenir present que l'espai de què disposem és força limitat: 2.200 metres quadrats per a 20.000 volums, a la sala general, i 400 metres quadrats per a 4.000 volums, a la de reserva.

Les darreres tendències a la Biblioteca de Catalunya ens porten a parlar d'una nova orientació de la col·lecció de lliure accés, en què hem prioritzat la temàtica catalana. Aquest procés, que s'ha esdevingut en els darrers deu anys, es revisa anualment i s'hi treballa analitzant, a la vegada, l'oferta editorial i els projectes digitals que van apareixent.

A la sala de lectura, conviuen les clàssiques obres de referència en paper amb les bases de dades en línia consultables des dels ordinadors destinats a aquesta funció. Hi ha moltes obres que no s'han passat a format electrònic, però que continuen essent necessàries per a un sector d'investigadors. Pensem en obres com el *Corpus inscriptionum Latinarum*, els *Monumenta Germaniae historica*, el *Rerum Italicarum scriptores* o l'*Histoire des Gaulles*, que no han estat encara superades, o que no s'han digitalitzat, i que cal tenir independentment de la freqüència d'ús, perquè són fonts bàsiques per a l'estudi de la història de

Catalunya. L'obra impresa és d'accés directe per a l'usuari i no cal un intermediari –ja sigui equip informàtic o bibliotecari– per a arribar a la informació. Per tant, hi ha encara una pervivència del material en paper:

«La progression foudroyante des adresses électroniques ne fait que renforcer la demande de documents spécifiques qu'on ne trouve qu'en bibliothèque, et multiplie le besoin d'informations traditionnelles sur l'innovation technologique elle-même, dont la bibliothèque est encore la source la plus commode, la plus complète et la plus sûre.»¹⁹

D'altra banda, i, precisament, perquè moltes obres de referència clàssiques sí que les podem trobar en CD-ROM o en línia, l'espai que aquestes ocupaven s'ha vist transformat. Hem observat la necessitat de tenir de lliure accés una sèrie de col·leccions en paper que, tot i no ser pròpiament obres de referència, fan una funció d'obra de consulta bàsica, i hem pogut ser testimonis del seu moviment a sala. Es tracta d'obres divulgatives de cada matèria, tot i que el pes específic se l'enduen les humanitats i les obres sobre Catalunya o el català. Per bé que es poden trobar en d'altres biblioteques, un nou tipus de públic ha fet incrementar la demanda d'aquesta informació. Cal destacar, per exemple, les col·leccions bàsiques de literatura catalana –com la *MOLC*–, o les obres completes dels principals autors catalans dels segles XIX i XX, per bé que no totes es troben al mercat editorial. També biografies o diaris de personatges catalans destacats, i altres col·leccions –com la *Biblioteca Abat Oliba* o les de la Fundació Noguera. I, finalment, manuals i monografies actuals de biblioteconomia i ciències de la informació, o diccionaris i llibres de conversa per a l'aprenentatge de llengües.

Encara que a les dues sales de consulta es manté la disposició tradicional de les obres, seguint la CDU, aquesta nova realitat ha fet incorporar uns canvis en la disposició de la col·lecció: publicacions de la Biblioteca de Catalunya agrupades i ubicades al vestíbul de l'entrada; diccionaris bilingües al costat dels ordinadors per a la consulta d'Internet; col·leccions seguides, disposades a la manera habitual de les biblioteques públiques.

Cada cop hi ha més usuaris que utilitzen l'accés a bases de dades de revistes a text complet, cercadors de notícies i articles en publicacions periòdiques, o les subscripcions en línia de premsa –com *El país* o *La Vanguardia*. Pensem en la base de dades *Factiva*, el *JSTOR*, el *PCI* i –no cal dir-ho– l'Aranzadi. Aquest accés virtual a la informació cal fer-lo, majoritàriament,

19. Michel Melot, «Les nouvelles bibliothèques nationales et la mutation des bibliothèques à la fin du 20e siècle», *Alexandria*, Núm. 9 (1997), p. 175.

des dels terminals de la biblioteca que hi està subscripta, ja sigui individualment o a través del Consorci de Biblioteques Universitàries de Catalunya. El fet de pertànyer-hi implica una cooperació de les subscripcions entre les biblioteques membres, que estalvia recursos. D'altra banda, l'accés virtual a la informació fa trontollar el concepte de propietat de la col·lecció de la biblioteca, però aquest no és el tema que ens ocupa.

4 CONCLUSIÓ, O, EL RETORN A LA BIBLIOTECA DE MÀ

La biblioteca del futur, la biblioteca només virtual, ja existeix, fins i tot amb prestatges virtuals on deixar els llibres que estàs consultant durant la recerca, com en el cas de *Questia*. Amb l'accés remot, s'han trencat les barreres arquitectòniques, meteorològiques i temporals. Hi ha, però, una nova barreira, l'econòmica: l'accés no és obert, cal una subscripció. I a més, continuem dependent de la connexió, dels aparells i, sovint, de la formació de l'usuari per a la consulta dels materials. En aquests moments, doncs, tenim una biblioteca híbrida, tal com deia Maurice B. Line:

«In fact, there will not be any true digital national libraries; they will be hybrids, more or less conventional libraries extended and enhanced by digital elements.»²⁰

El *Pla estratègic de la Biblioteca de Catalunya 2004-2008* ens fixa què ha de constituir la col·lecció de referència, ja que té com a visió «constituir un centre d'informació i documentació de referència en l'àmbit català». També subratlla que un dels seus punts forts és que «la BC disposa d'una important col·lecció de documents únics i rellevants per a la cultura catalana» i que «en ser dipositària del dipòsit legal té garantit el dipòsit d'una part important de la producció documental catalana».²¹ Al punt 3.1 d'aquest article, hem especificat els criteris que, a dia d'avui, es fan servir per aconseguir aquesta col·lecció de referència, que en els últims deu anys ha sofert un canvi important de concepció a causa de l'entorn virtual. Per exemple, els nous projectes de digitalització de fons com *RACO (Revistes catalanes d'accés obert)*

20. Maurice B. Line, «Changing perspectives on national libraries: a personal view», *Alexandria*, Núm. 13 (2001), p. 47.

21. Biblioteca de Catalunya, *Pla estratègic de la Biblioteca de Catalunya 2004-2008* [en línia]. <<http://www.bnc.cat/bc/pla0408.pdf>> [Consulta: 29 desembre 2006].

i *ARCA* (*Arxiu de revistes catalanes antigues*) han canviat la manera de buscar i de trobar informació, i també les expectatives dels usuaris.

A la introducció d'aquest article, ens preguntàvem què volem i què podem tenir a la *biblioteca de mà* de la Biblioteca de Catalunya. En l'intent de trobar resposta a aquesta gran qüestió, ens hem adonat que potser fins ara els canvis han estat més de forma que no pas de fons. La filosofia centenària i paternalista de Rubió de tenir «obres on aprendrà alguna cosa o que li aixecaran l'esperit» sembla no tenir raó de ser en la moderna realitat de referència. El que està clar és que, a dia d'avui, la nostra missió és servir la societat de la informació i ser un referent a l'hora de donar resposta a la recerca específica al voltant del patrimoni cultural català. És per això que servim, d'una banda, un públic generalista i, de l'altra, un públic investigador; el paper i la virtualitat. La batalla de la conciliació també s'ha de lliurar entre els prestatges de la Biblioteca Nacional de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOTECA DE CATALUNYA. *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*. Núm. 10 (1982-1984). 453 p.

—. *Manual de procediments del SAIOD*. Por Núria Altarriba. 2006. [168] p.

—. *Pla estratègic de la Biblioteca de Catalunya 2004-2008* [recurs electrònic]. <<http://www.bnc.cat/bc/pla0408.pdf>> [Consulta: 29 desembre 2006].

BIBLIOTECA NACIONAL (Espanya). *Bibliografía* [recurs electrònic]. <<http://www.bne.es/esp/colecciones/bibliografia.htm>> [Consulta: 26 setembre 2006].

—. *Plan estratégico 2006-2008* [recurs electrònic]. <<http://www.bne.es/esp/bne/planestrategico.htm>> [Consulta: 26 setembre 2006].

BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE. *La bibliothèque* [recurs electrònic]. <<http://www.bnf.fr/pages/bibliotheque.htm>> [Consulta: 26 setembre 2006].

BOPP, Richard E.; SMITH, Linda C. (gen. eds.). *Reference and information services: an introduction*. 3rd ed. Englewood: Libraries Unlimited, 2001. XXIX, 626 p.

BRITISH LIBRARY. *Collection development* [recurs electrònic]. <<http://www.bl.uk/about/policies/collections.html>> [Consulta: 27 setembre 2006].

CARRÉ, M.ª Dolores. «La Sala general de lectura de la Biblioteca Central». *Biblioteconomía: boletín de la Escuela de Bibliotecarias de Barcelona*. Núm. 43, año XIII (1956), p. 89-95.

- CATALUNYA. «Llei 4/1993, de 18 de març, del sistema bibliotecari de Catalunya». *Diari oficial de la Generalitat de Catalunya*. Núm. 1727 (29 març 1993), p. [2217].
- . «Decret 300/1995, de 25 d'octubre, pel qual s'estableix l'estructura de l'entitat autònoma Biblioteca de Catalunya». *Diari oficial de la Generalitat de Catalunya*. Núm. 2131 (22 novembre 1995), p. 8673-8676.
- FARRÉ, Mercedes. «La cuestión de las salas de lectura especializadas en las grandes bibliotecas». *Biblioteconomía: boletín de la Escuela de Bibliotecarias de Barcelona*. Núm. 29-30, año VIII (1951), p. 90-92.
- FUENTES ROMERO, Juan José. *Las bibliotecas nacionales: un estado de la cuestión*. Gijón: Trea, 2003. 590 p.
- . «El concepto de biblioteca nacional a partir de los tres informes de la UNESCO sobre las bibliotecas nacionales: Sylvestre (1987), Line (1989) y Cornish (1991)». *Anales de la documentación*. Núm. 6 (2003), p. 71-88.
- IFLA. SECCIÓN DE ADQUISICIONES Y DESARROLLO DE LAS COLECCIONES. *Directrices para una política de desarrollo de las colecciones sobre la base del modelo Conspectus* [recurs electrònic]. <<http://www.ifla.org/VII/s14/nd1/gcdp-s.pdf>> [Consulta: 23 juny 2006].
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*. Núm. 1 (gener-abril 1914). 40 p.
- . *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*. Núm. 2 (maig-agost 1914). 144 p.
- JORBA, Manuel. *Planificació d'adquisicions* [sense publicar]. Biblioteca de Catalunya, 1988. 8 p.
- KATZ, William A. *Introduction to reference work*. 8th ed. New York: McGraw-Hill, 2001. 2 v.
- LIBRARY OF CONGRESS. *Collection development and policies* [recurs electrònic]. <<http://www.loc.gov/acq/devpol/>> [Consulta: 27 setembre 2006].
- LINE, Maurice B. «Changing perspectives on national libraries: a personal view». *Alexandria*. Núm. 13 (2001), p. 43-49.
- LOIS CABELLO, Concha. «El papel de la Biblioteca Nacional en la investigación». *Arbor*. Vol. 157, núm. 617-618 (1997), p. 89-111.
- MARTÍNEZ DE SOUSA, José. *Diccionario de bibliología y ciencias afines*. 3^a ed. Gijón: Trea, 2004. 1048 p.
- MELOT, Michel. «Les nouvelles bibliothèques nationales et la mutation des bibliothèques à la fin du 20e siècle». *Alexandria*. Núm. 9 (1997), p. 173-183.

NATIONAL LIBRARY OF AUSTRALIA. *Collection development policy* [recurs electrònic]. <<http://www.nla.gov.au/policy/cdp/>> [Consulta: 27 setembre 2006].

—. *Guidelines for the reference collection* [recurs electrònic]. <http://www.nla.gov.au/policy/refsshelf_guidelines.html> [Consulta: 26 setembre 2006].

NATIONAL LIBRARY OF NEW ZEALAND. *Collections policy* [recurs electrònic]. <<http://www.natlib.govt.nz/en/about/1keypolcollections.html>> [Consulta: 27 setembre 2006].

PRYTHERCH, Ray (comp.). *Harrod's librarians' glossary and reference book: a directory of over 9600 terms, organizations, projects, and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management*. 9th ed. Hants [etc.]: Gower, 2000. XV, 787 p.

RENOULT, Daniel; MELET-SANSON, Jacqueline (dir.) *La Bibliothèque nationale de France: collections, services, publics*. Paris: Éditions du Cercle de la librairie, 2001. 238 p.

SYLVESTRE, Guy. *Guidelines for national libraries*. Paris: General Information Programme and UNISIST, 1987. IV, 102 p.

TENOPIR, Carol; ENNIS, Lisa A. «Els serveis de referència en el nou mil·lenni». *Traduccions del CBUC*. Núm. 4 (nov. 2004).

VITIELLO, Giuseppe. «National libraries: the concept and the practice, 1700-2000». *Alexandria*. Núm. 13 (2001), p. 139-151.

WAINWRIGHT, Eric. «The national library in an electronic age: dinosaur or catalyst?». *Alexandria*. Núm. 5 (1993), p. 111-118.

YOUNG, Heartsill. *Glosario ALA de bibliotecología y ciencias de la información*. Madrid: Díaz de Santos, 1988. XVI, 473 p.